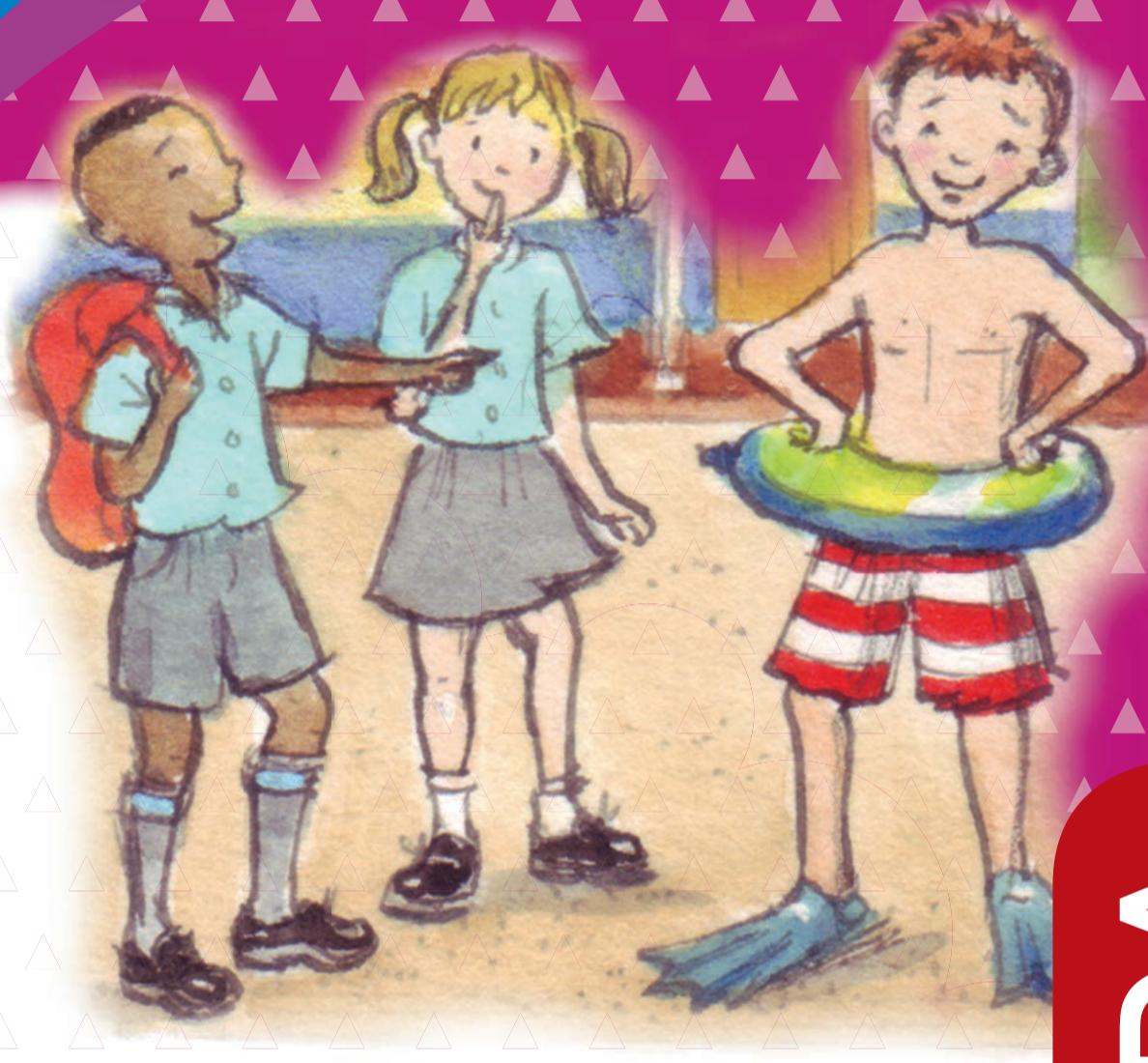

Gireidi
ya **2**

Bugu Khulwane ya zwit̄ori zwa vhatuku

TSIVENDA

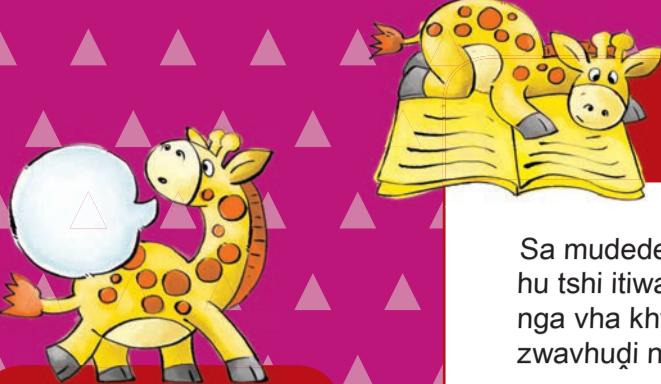

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Bugu ya

2

Kushumiselwe kwa Bugu Khulwane:

Zwiṭori zwi
re buguni iyi:

1 Vhege ye Dan
zwa mu kela
matari

1

2 U dalela
mashaka

15

U dilugisela tshikhala tsha u vhala Bugu Khulwane

Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhana vhoṭhe vha a kona u vhona iyi bugu. Arali kiłasi yo hulesa kha vha shume na tshigwada tshiṭuku.

Zwi nga shumea arali vha tshi nga tou imisa bugu iyi nga yoṭhe u itela uri vha si ṭwe vho i gagadela musi vha tshi khou vhala (Kha vha lavhelese ndaela dzi no vha vhudza nga kuimisele kwa bugu dzi re kha gwati ja bugu ja murahu.)

Kha vha shumise ruļa kana tshisumbi kha u sumba na u tevhela maipfi zwenezwi vha tshi khou vhala. Arali vha tshi ḥođa u ombedzela ipfi ḥigede, vha nga nambatedza kumbammbiri kha ipfi ḥeneļo u itela u li khetha kha marīwe kana vha ita 'kuſasiterevhuṭolo'. Vha dzhia kupiđa kwa bammbiri kwa tshivhumbeo tsha rekithiengèle vha tshea buli ja rekithiengèle nga ngomu, vha dzhia kubammbiri uku vha ku vhea kha zwe zwa ḥwalwa u itela uri hu vhonale ipfi ḥithihi fhedzi.

Tshikhala tsha u thoma tsha u vhala na vhagudi

Tshikhala tsha u thoma tshi sedzeswa u ḥiphina ha vhagudi khathihi na u vhona marīwalwa lwa u thoma, vhagudi vha tshi khou sumbedza vhuđipfi havho malugana na marīwalwa.

Kha vha fhende tshiṭori tshire tsha do vhalwa. Kha vha ambe nga zwifanyiso zwi re ngomu.

Kha vha ri vhagudi vha humbulele tshiṭori vho ḥisendeka nga ḥohoz/dzina na zwifanyiso.

Kha vha ḥivhadze vhagudi maipfi maswa kana a no kondā musi hu sa athu vhalwa tshiṭori.

Kha vha ite magaraṭa a maipfi a u ḥivhadza maipfi maswa.

Kha vha vhale tshiṭori vha tshi shumisa u tsukunya ha muvhili na ipfi li no enda li tshi shanduka. Luvhilo na khalo zwi ende zwi tshi shanduka. Kha vha shumise luambomirađo (gestures) na luambotshifhaṭuwo (facial).

Kha vha tevhedzele zwe zwa ḥwalwa nga u sumba maipfi nga lutanda kana ruļa zwenezwi vha tshi khou vhala, u itela uri vhagudi vha kone u vhona zwine vha khou vhala. Vhagudi vha do kona u livhanya mibvumo na zwiga zwi re kha ḥođa siatari. Hezwi zwi do dovha zwa vha thusa u vhona uri muthu u vhala a tshi bva kha tsha monde a tshi ya kha tsha uļa (u buđa) na u bva n̄ha a tshi ya phasi (u tsitsa) Kha vha shumise tshikhala itsi kha u gudisa vhana 'luambo lwa bugu' sa: maipfi, fhungo, siatari, muňwali, dzina/ḥohoz na zwiřwe.

Kha vha tende vhagudi vha tshi shela mulenzhe kha tshiṭori nga u bula mafurase ane a khou dovhollowa sa tsumbo, "Axaxaee, a wo ngo fara nne wo fara mudzi wa muṭulume! Shonee!") Tshiṭori tshithihi tshi tea u vhalwa luvhili kana luraru u itela u fha vhana tshikhala tsha u ita khorasi (ndovhololo) ya zwipiđa zwa maipfi, vha ita matambwa kana u anetshela hafhu zwipiđa zwa tshiṭori nga maipfi avho. Zwi khagala uri nyito dza u anetshela tshiṭori na u tshi vhalela n̄ha zwi tea u langwa nga vhuimo ha ḥivhaluambo ya mugudi.

Tshikhala tsha vhuvhili tsha u vhala na vhagudi

Kha tshikhala tsha vhuvhili hu shumiswa marīwalwa eneo mathihi fhedzi ho sedzeswa u shela mulenzhe ho gaduwaho ha u vhala. Mudededzi u shumisa therisano dzi no itelwa u alusa ḥalukanyo ya maipfi, u ḥivha na u ḥalusa (decoding), nzudzanyo ya maipfi fhungoni (girama, mupeleļo, na zwiřwe).

Zwi kha vhone sa mudededzi, uri vha kunge vhagudi uri vha pfectese zwi tevhelaho: zwithu zwo tou gandiswaho (bugu), zwipiđa zwa bugu, mibvumo (foniki), phetheni dza luambo, zwiřirathedzhi zwa u topola maipfi na tholokanyandivho kha vhuimo ho fhambanaho ha vhagudi (zwa tswititi / ḥitheraļa, zwa nzudzanyohafhu (reorganisation), zwa khumbulelwa (inferential), ndingo/mipimo (evaluation) na mbudziso dza phimadzungalelo (appreciation questions)).

Tshikhala tsha vhuraru tsha u vhala na vhagudi

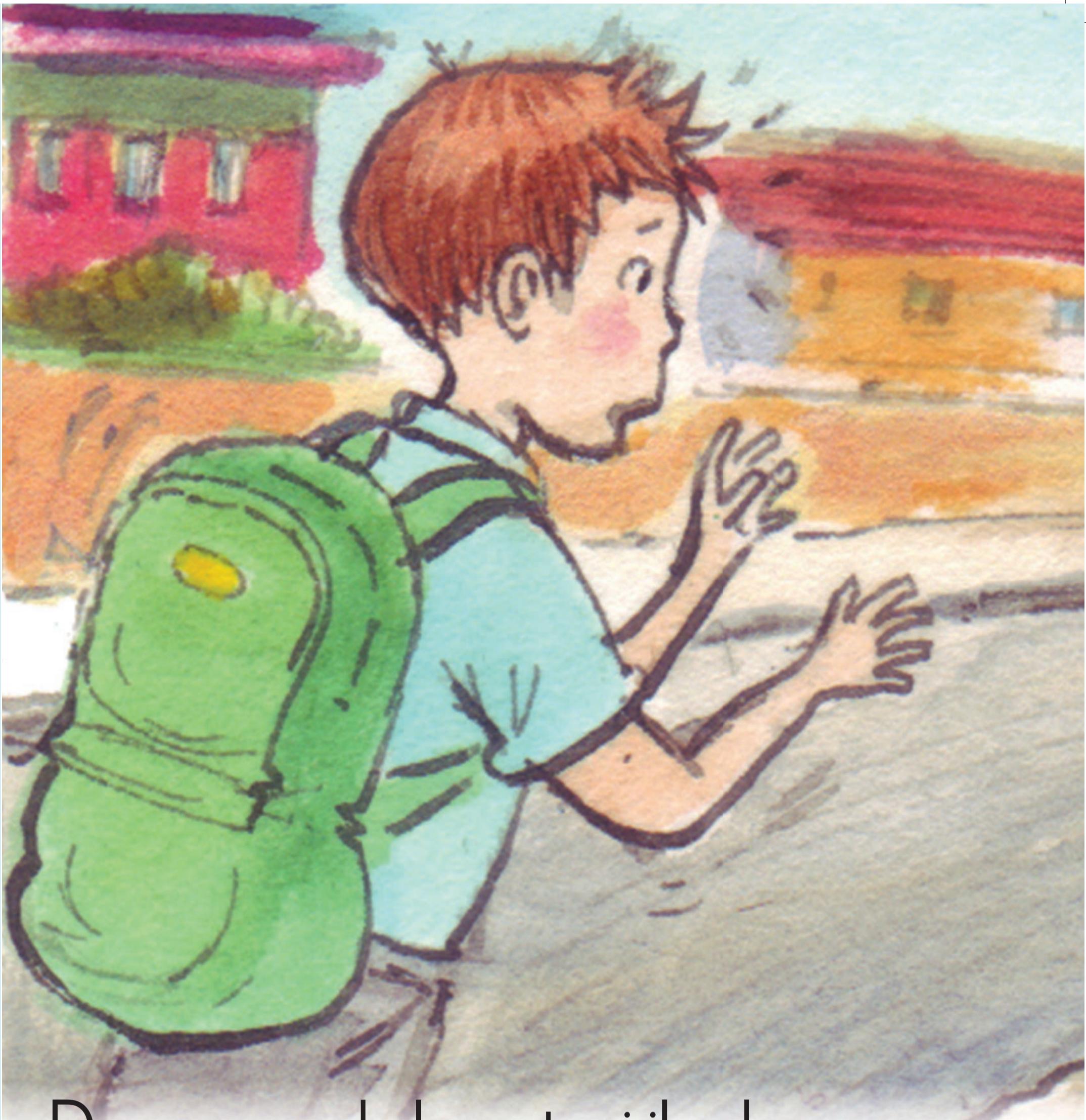
Kha tshikhala tsha vhuraru tsha u vhala na vhagudi, vhagudi vha tea u vhala marīwalwa nga vhone vhaṇe vha ita nyito dza u amba, dza nđowenđowе na dza u ḥwala dze dza ḥisendeka nga ayo marīwalwa.

Hune zwa konadzea, marīwalwa a U vhala na Vhagudi a tea u ri swikisa kha U ḥwala na Vhagudi hune mudededzi a sumbedza nga u tou fanyisela kuřwalelwe kwa zwithu. Vhagudi vha sika marīwalwa ngeno mudededzi e ene mutshimbidi na muňwali (scribe). U sumbedza kuřwalele kwa zwithu nga u tou fanyisela zwi thusa u lugisela vhagudi nyito dza u ḥwala dzine vha do ḥangana nadzo phanda.

1

Vhege ye Dan zwa mu kela matari

Dan zwo mu kela matari ila vhege.

O tshelwa nga **Musumbuluwo**.

A siwa nga bisi lwe a lenga u swika
tshikoloni. "Khezwi no lenga, Dan?"

Hu vhudzisa mudededzi wawe.

"Khezwi no lenga,
Dan?" Hu vhudzisa
mudededzi wawe.

Nga **Lavhuvhili**, Dan a buba
vhukuma a tshi itela uri a si tsha
dovha a siwa nga bisi. Dan wa vhathu
a wana uri o hangwa bege bisini.
“Bege yanu i ngafhi, Dan?” Hu
vhudzisa mudededzi wawe.

“Bege yanu i
ngafhi, Dan?” Hu
vhudzisa mudededzi
wawe.

Nga **Lavhuraru**, Dan a buba.

“A tho ngo tea u hangwa bege yanga
namusi,” ndi ene a tshi elekanya.

A namela bisi. Bisi ya tshimbila ya
tshimbila. Dan o vha o namela bisi i
si yone ...

Iyi bisi ya mu isa tshikoloni tshiñwevho.

"Dan u ngafhi
namusi?" Hu
vhudzisa mudededzi
wawe.

Nga **Lavhuña**, Dan a ṭoda yunifomo
yawe a si i wane.

“Ri bambela nga **Lavhuña**,” Dan u
elekanya ngauralo.

Zwino Dan a vho ya tshikoloni o
ambara khosishumu ya u bambela.

“Yunifomo yanu i
ngafhi, Dan?” Hu
vhudzisa mudededzi
wawe.

Nga **Lavhuttanu**, Dan a buba
vhukuma. O vha o ambara yunifomo,
o beba mukhwama wawe a ita na
u namela bisi yone. O **tavhanya**
vhukuma u swika tshikoloni, hu tshee
na luswiswi.

Dan wa vhathu o vha o neta lwe a
farwa nga khofhe kilasini.

"Ndi nga mini no
edela, Dan?" Hu
vhudzisa mudededzi
wawe.

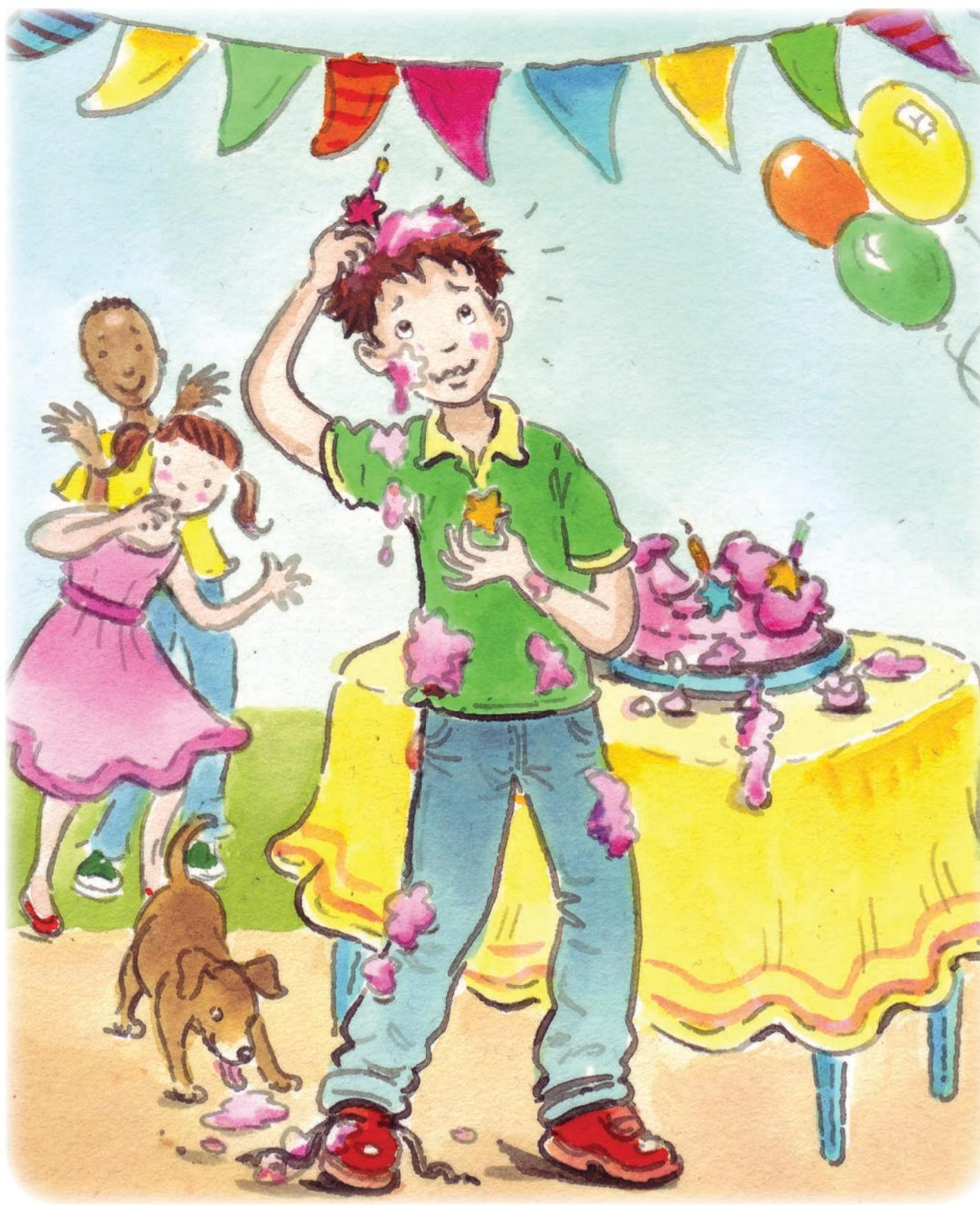
Nga **Mugivhela**, Dan a ya
tshikoloni fhedzi a wana gethe la
tshikolo lo khiniwa.

Namusi a thi nga khakhi,” u ralo a
tshi khou beba mukhwama wawe.

Fhedzi a wana gethe la tshikolo lo
khiniwa.

Ohoo, Dan! A hu na tshikolo nga
Mugivhela.

Nga **Swondaha**, Dan aya phathini
ya muzwala wawé ya ḫuvha la mabebo.
O vha o takala vhukuma lwe a fhedza
u ḫipiringedza a wela n̄tha ha khekhe.
“Hee vhanna!” Ndi Dan a tshi
humbula. Ngavhe vhege idaho i tshi
vha khwiñe.”

2

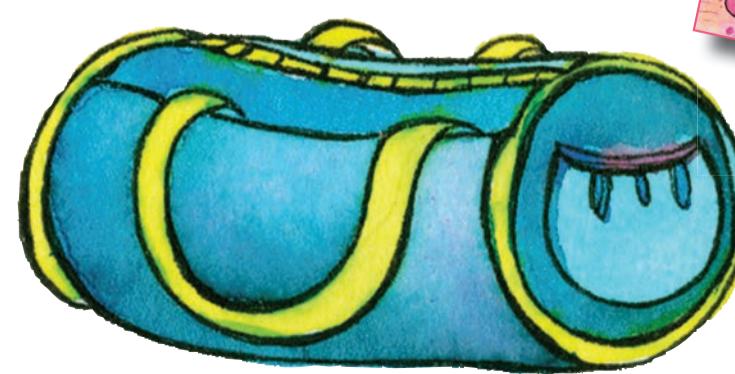
U dalela mashaka

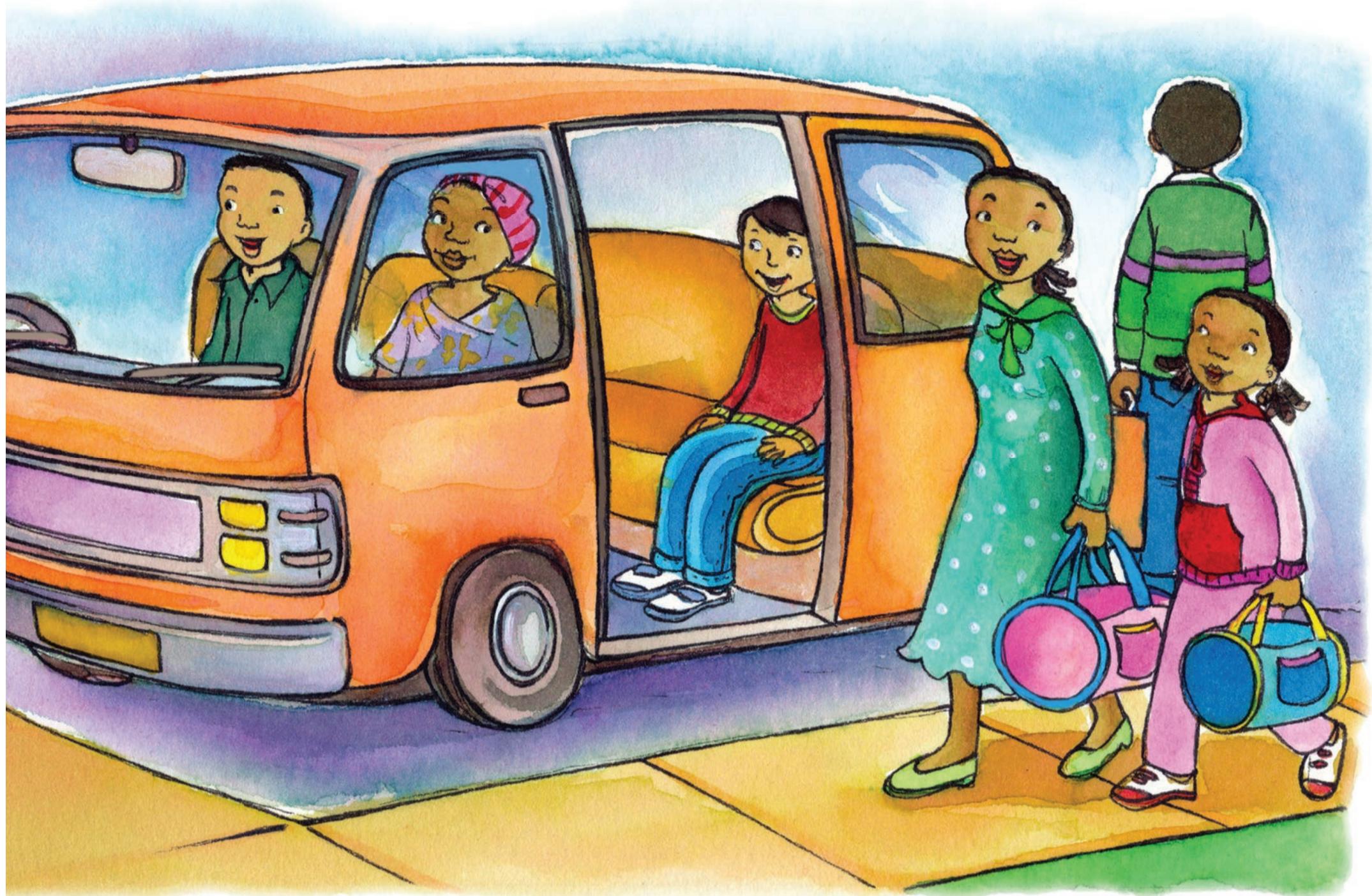

Makhadzi wanga Vho Vele vha
khou lwala, zwino mme anga vho
humbula uri ri ye u vha ṭolela.

Ndo vha ndo takala vhukuma, ndi
do vha ndi tshi vhona muzwala
wanga Tshamaano.

Ra paka zwithu zwashu. Nda
rengela Tshamaano mpho
khathihi na u itela makhadzi Vho
Vele garata ya uri vha ṭavhanye
ufhola.

Ri ḍo vha ri ha makhadzi wanga
maḍuvha mavhili.

Nda dzhena thekhisini.

Ndo vha ndo takalesa. Nga
matshelo ndo vha ndi tshi khou
ya u tamba mulamboni na
Tshamaano na khonani dzawe.

Ri ḍo ita na u fula mitshelo mirini.

Thekhesi ya mbo swika ha
Tshamaano. Ndi musi yo no
rwa iri ya malo vhusiku ho no
vha na swiswi.

Ndo pfa ndo takala musi ndi
tshi vhona muzwala wanga.
“Tshamaano wangavho!” Nda
vhidzelela.

“Idani ni vhone zwidula
zvituku mulamboni,” ndi
Tshamaano a tshi vhidzelela.

“Hai, na luthihil!” Hu amba
Mme a Tshamaano, “Lo no
kovhela. Vhuvhili ha vhoiwe
dzulani fhasi ni le. Nahone
tshifhinga tsha u edela tsho
swika.”

Maduvha mavhili othe, Tshamaano na
nne ro diphinesa nga u tamba na u
vhala. Makhadzi vho vha vho no vha
khwine nga maanda lwe ra vha ri si
tsha tshuwa tshithu.

Tshamaano o mpha mpho musi ri tshi
vho tuwa.

Yo vha i mpho ya tshivhingwi
tshihulu hulu.

N̄ne na mme anga ro huma nga thekhisi. Musi ri ndilani, mvula ya thoma u na.

Duvha lo vha lo tibiwa nga makole lwe ha vho thoma u rothola nga maanda. Mme anga vha mpfukedza nguvho i no dudela.

Ro ri u tsa thekhisini ra gidima mvulani
ri tshi dzhena nduni. Musi ro no vha
ngomu, ndi hone ndi tshi zwi limuwa
uri tshivhingwi tshanga a tshiho. Nda
elekanya thedi yanga o xela a tshi khou
pelevhela na shango.

Nda thoma u lila. Ndo vha ndi tshi vho
t̄odou tevhelela thedi yanga thekhisini
fhedzi nda shavha swiswi na mvula.

Ro vho i wana yo putelwa nga nguvho.
Matsina yo vha yo tsireledzea
vhukuma.

Bugu Khulwane. Ri a vha tanganedza kha tselano ya Bugu Khulwane. Bugu Khulwane iyi ndi tshipida tsha Tselano ya Rainbow yo tāndavhuwaho i no katela bugu dza mishumo. khuvhanganyamaiwalwa, bugu dza u vhala na phositora. Ri na fulufhelo ja ura vha do wana uri izwi zwitiori zwa mifuda yo fhambanaho zwi a shumisea kha u funza nahone vhagudi vhavho vha do diphina nga u tshenzhela u vhala ha musi mudededzi a tshi vhala na vhagudi.

Tshitamennde tsha Pholisi tsha Kharikhulamu na U Linga (TSHIPOKHALI/CAPS) Tsha Vhuimo ha Muteo tshi topola U vhala na Vhagudi sa tshinwe tsha zwipiða zwi re na ndeme zwa tshirathedzhi tsha u vhala. U vhala na Vhagudi hu anzela u itiwa maðuvha mavhili u swika kha mañga nga vhege vhana vhoþhe vha tshi vhala maiwalwa a no fana. Bugu dza Mishumo na dza u vhala dzi nga kona u vha thusa u ita mushumo wo raloh.

Fhedziha, u vhala na vhagudi hu no shumisa Bugu Khulwane i re na maleðere madenya ndi yone ndila kwayo ya u vhala ha lushaka ulu ngauri vhagudi vha a kona u vhona maipfi na zwifanyiso. Vha a kona u tevhela zwine vhone vha khou vha vhalela zwi tshi di fana na musi vha tshi khou anetshelwa zwitiori hayani. Ndi mafhundo mahulwane uri vhagudi vha dzule vho tou tanga iyi Bugu Khulwane, u itela uri vhoþhe vha kone u vhona na u vhala zwo iwalwaho. Maleðere madenya a re buguni idzi a ita uri zwi leluwe u vhalela ntha vhana vha re na tshivhalo nga tshifhinga tshithihi vho ðigedja. hu si na mazhuluzhulu. Bugu khulwane dzi re kha tselano iyi dzi fundedza vhagudi vhavho zwitiori, zwirendo, zwidate na mitambo khathihi na mafhungomatsivhudzi na maiwalwa a zwifanyiso (a girafiki).

Ndi mushumo wavho, sa mudededzi, u ita uri izwi zwitiori zwi nyanyule vhana khathihi na ita uri hune vhana vha vha hone hu a takadza na u nyanyula. U shumisa Bugu Khulwane zwi ita uri vha kone u vhalela vhagudi nga ndila ine ya nga ita uri vhone na vhagudi vhavho vha ðihelwe. Ri na fulufhelo ja ura bugu iyi i do vha thusa u ita ngauralo.

Minwe mihibulo ya kushumiselwe kwa Bugu Khulwane

- Kha vha shumise muhwenga wa puðasitiki i no vhonadza sa tshikhurumedzi tsha Bugu Khulwane yavho. Zwi nga thusa arali mudededzi na vhana vha tshi nga ñwala kha puðasitiki iyi.
- Kha vha ñwale kha tshikhurumedzi itsi nga pene i no phumulea nga madi.
- Kha vha shumise kiðipi ya "bulldog" kha u pereðeda tshikhurumedzi kha Bugu Khulwane.

ISBN 978-1-4315-2918-6

ISBN 978-1-4315-2918-6

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

The Big Books in this series are available in all languages. They were developed by a team of UNISA Language and Education experts as part of their Community Engagement contribution to South Africa's education sector.

Author: V McKay

Kha vha ðiitele tshitende tshavho tsha Bugu Khulwane

Vha tea u shumisa:

- Khadibogisi lo aðamaho u lingana na Bugu Khulwane yo vuliwaho (594 mm) na vhulapfu haðo kararu (1360 mm).
- Theipi ya Maskini
- Kiðipi kana phekhisidzi no do fara khadibogisi.

Kha vha shumise theipi ya masikini kha u tuma zwipiða zwa khadibogisi. Kha vha pete khadibogisi vha ite fureme ya A vha pereðede tshiraho na nga phanda nga kiðipi sa zwe zwa sumbedzwa kha tshifanyiso tshi re afho fhasi.

